

УДК 339.9

Городняк І. В.

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу*

Львівського національного університету імені Івана Франка

Терендїї А. Б.

*студентка спеціальності «Економіка»
освітньої програми «Міжнародна економіка»*

Львівського національного університету імені Івана Франка

Horodniak Iryna

*Ph.D. in Sociology, Associate Professor,
Associate Professor of Marketing Department
Ivan Franko National University of Lviv*

Terendii Anastasiia

*Student in Economics
Educational Program 'International Economics'
Ivan Franko National University of Lviv*

СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Анотація. У статті визначено споживання домогосподарств як важливий показник розвитку економіки країни. Визначено сутність та особливості домогосподарств, а також структуру доходів та видатків домогосподарств. Окреслено країни, які належать до регіону Центрально-Східної Європи. Проаналізовано структуру споживчих видатків домогосподарств країн Центрально-Східної Європи та інших країн Європи. Окреслено питому вагу видатків на харчування у сукупних споживчих видатках домогосподарств в окремих країнах Центрально-Східної та Західної Європи. Здійснено аналіз динаміки зміни частки видатків на продукти харчування у загальних споживчих видатках домогосподарств окремих країн ЦСЄ. Визначено взаємозв'язок між рівнем доходів домогосподарств та часткою видатків на харчування в окремих країнах Центрально-Східної та Західної Європи.

Ключові слова: споживання, домогосподарство, доходи, видатки, споживчі видатки, сукупні споживчі видатки.

Вступ та постановка проблеми. Вивчення ринкового механізму взаємодії виробництва і споживання передбачає аналіз двох проблем – методологічних і загально-теоретичних. Первинність виробництва означає, що його матеріальна форма об'єктивна, існує поза свідомістю

людей; механізм функціонування суспільного виробництва має відносно самостійний характер, а також специфіку сфер і способи дії. Ринковий механізм взаємодії особистого споживання і виробництва становить сукупність основних способів, форм і інструментів використання

законів розвитку й управління виробництвом, систему потреб, державне регулюванням в ринкових умовах.

Споживання домогосподарств як найважливіший показник добробуту населення повною мірою відображає основні тенденції ринкової трансформації вітчизняної економіки. Особисте споживання як найвагоміший компонент ВВП і сукупного попиту відіграє дедалі важливішу роль у розвитку економіки країни. Тому дослідження особливостей споживання домогосподарств привертає увагу широкого кола науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню закономірностей споживання домогосподарств присвячено чимало праць вітчизняних дослідників: М. Ваганюка, О. Задой, Т. Кізими, А. Кудінової, О. Кузика, Е. Лібанової, В. Мандибури, І. Радіонової, Ю. Станкевича та інших. Проблема нерівномірного соціально-економічного розвитку регіонів світу присвячено багато досліджень як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі, серед яких можна виділити роботи Х. Сала-і-Мартіна, Ф. Агьона, М. Шанкермана, Н. Кампоса, Ф. Корічеллі, В. Денисюка, В. Будкіна.

Теоретична та практична значущість вказаних проблем і необхідність їхнього дослідження в умовах України зумовлюють актуальність цього дослідження.

Метою роботи є порівняльний аналіз структури та динаміки споживання домогосподарств у країнах ЦСЄ.

Результати дослідження.

Домашнє господарство виступає, з одного боку, основним суб'єктом економіки (група людей, що об'єднуються загальними завданнями, місцем проживання, бюджетом та сімейно-родинними зв'язками), а з іншого – одним із суб'єктів економіки, який забезпечує її ресурсами і використовує отримані за них доходи для придбання товарів і послуг, які задовольняють матеріальні потреби людини [1].

Одним з вагомих соціально-економічних показників розвитку країни є структура доходів і видатків домогосподарств. Дохід домогосподарства становить загальна сума грошей, які отримала особа або родина протягом певного періоду (як правило, за рік) та включає: 1. Заробітну плату. 2. Дохід від власності: рента (плата за використання землі та інших природних ресурсів, пропозиція яких обмежена); дивіденди (це дохід, який отримує власник акцій; це частина прибутку акціонерного товариства). 3. Дохід від підприємницької діяльності та самозайнятості. 4. Державні трансферти (пенсії, допомога, стипендії тощо). 5. Дохід від продажу продукції та майна. 6. Грошові допомоги від родичів та інших осіб. 7. Дохід з інших джерел (спонсорство, спадок, повернені борги тощо).

Видатки домогосподарства – сукупність платежів, які здійснюються домогосподарством з метою забезпечення його життєдіяльності. Вони включають видатки на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, інвестиційні видатки, податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти. Основна частина видатків домогосподарств пов'язана з особистим споживанням.

О. Шаманська усі споживчі видатки домогосподарств пропонує поділяти на три основні категорії [2].

– видатки на товари щоденного вжитку (товари зі сподіваним терміном використання до трьох років: продукти харчування, переважна частина одягу, предмети особистої гігієни, канцтовари, пальне для автомобілів та ін.);

– видатки на товари тривалого користування (товари, очікуваний термін яких перевищує три роки: телевізори, холодильники, меблі, легкові автомобілі та ін.);

– видатки на послуги (оплата житла та комунальних послуг, транспорту, юридичних, освітніх послуг та ін.).

У цій роботі ми проаналізуємо особливості споживання домогосподарств у країнах Центральної та Східної Європи. Регіон Центральної та Східної Європи почав трансформуватися з историко-географічного поняття у геополітичне утворення наприкінці 1989 року у зв'язку з послабленням комуністичних режимів у низці країн. Проте становлення східно-європейської регіональної ідентичності у формі «Соціалістичної співдружності» почало відбуватися вже наприкінці 40-х – у першій половині 50-х років ХХ ст. Нині регіон фактично оформився у геополітичному вимірі – регіон країн Центральної та Східної Європи, проте питання про те, які країни його формують, залишається відкритим: у міжнародній економічній практиці немає єдиної думки щодо того, які саме країни слід відносити до цього регіону.

Більшість експертів відносять до регіону ЦСЄ транзитивні економіки, що простягаються на схід до кордону з Німеччиною та на південь до кордону з Грецією. При цьому вважають за необхідне аналізувати 15 транзитивних економік регіону, три з яких належать до Східної Європи: Україна, Росія, Білорусія; п'ять – до країн Центральної Європи: Угорщина, Словаччина, Словенія, Чехія та Польща; три Прибалтійські країни: Латвія, Литва та Естонія; чотири країни Балканського регіону: Сербія, Хорватія, Румунія та Болгарія. Ця вибірка виключає країни з відносно малими економіками (номінальним ВВП, значення якого менше за 20 млрд. дол.) [3, с. 2].

Дослідник Ю. Мислюк зазначає, що серед наявних підходів можна виокремити вузьке і широке розуміння меж регіону. У вузькому розумінні регіон Центрально-Східної Європи обмежується лише 4 країнами: Польщею, Угорщиною, Чехією і Словаччиною. Як пояснює професор Університету м. Лейсестер (Велика Британія) Адріан Хюде-Прайс у своїй книзі «Міжнародна політика Східно-Центральної Європи», зазначені держави утворюють спільну регіональну ідентичність, яка виділяє їх від країн Західно-Центральної Європи (Німеччина та Австрія), колишніх членів СРСР (Росія, Україна, Білорусь, Молдова та Балтійські країни), країн Південно-Східної Європи та Балкан (Румунія, Болгарія, Молдова, Словенія, Сербія, Хорватія, Албанія, Греція). На думку автора, нові демократії Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини безперечно поділяють певні характеристики та проблеми з іншими постсоціалістичними країнами, але, незважаючи на це, вони формують особливу групу країн, що зумовлюється унікальністю їхньої культури та історії, проведенням успішних економічних та політичних реформ, особливо тісними відносинами із Заходом.

З 2004 р. регіон ЦСЄ інституційно включається в цей процес у результаті так званого «східного» етапу розширення Європейського Союзу. «Східна» п'ята хвиля розширення дала «зелене світло» на членство в ЄС таких країн, як Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія, а також двом країнам з іншого географічного регіону, Середземномор'я: Мальті та Кіпру. Інтеграція в ЄС Болгарії та Румунії, що відбулася 1 січня 2007 р., також розглядається як складова частина п'ятої хвилі розширення. Таким чином, Європейський Союз виробив і реалізував нову модель інтеграції з регіональною специфікою – для простору ЦСЄ. Обіцянка розширення ЄС свого часу дала країнам Центрально-Східної Європи надію на зміну їхнього положення як периферійних країн. Членство в ЄС можна розглядати як «повернення до Європи». Це виражається в дискурсі, що підкреслює важливу емоційну рушійну силу прагнення країн Центральної та Східної Європи до інтеграції і зміцнення своєї ідентичності [4, с. 3].

Аналізуючи структуру споживчих витраток домогосподарств країн Європи, слід зазначити, що середній показник ЄС-28 щодо частки витраток на харчування протягом останніх двох десятиліть знаходиться в межах 12,0–12,5% від рівня загальних споживчих витраток (рис. 1).

Частка витраток на харчування у сукупних споживчих витатках домогосподарств країн Європи є різною в розвинутих західних країнах Європи та в країнах Центрально-Східної Європи. Частка витраток на харчування в розвинутих країнах Європи є значно меншою, ніж в країнах Центрально-Східної Європи.

Найменші витатки на харчування у споживчих витатках європейських країн у 2016 році були у західноєвропейських країнах, зокрема у Великобританії (8,1%), Ірландії (9,1%), Люксембурзі (9,4%) та Австрії (9,7%). У більшості західноєвропейських країн цей показник не перевищує 17,0%.

Серед аналізованих країн Центрально-Східної Європи найменше на харчування витрачали домогосподарства Мальти (12,3%), Кіпру (14,3%) та Словенії (14,8%). Дещо більша частка витраток на харчування домогосподарств наявна в Чехії (16,0%), Польщі (17,1%), Угорщині (17,7%), Словаччині (17,8%), Латвії (18,2%) та Болгарії (19,5%). Слід зазначити, що серед країн Центрально-Східної Європи є низка країн, в яких витатки на продукти харчування в структурі споживчих витраток домогосподарств становлять понад 20%. До таких країн належать Естонія (20,3%) та Литва (22,2%). Більше третини споживчих витраток домогосподарства витрачають на харчування в Росії (32,3%) та Білорусі (39,0%), більше половини – в Україні (53,4%).

Аналіз динаміки частки витраток на продукти харчування у загальних споживчих витатках домогосподарств окремих країн Центрально-Східної Європи, зокрема

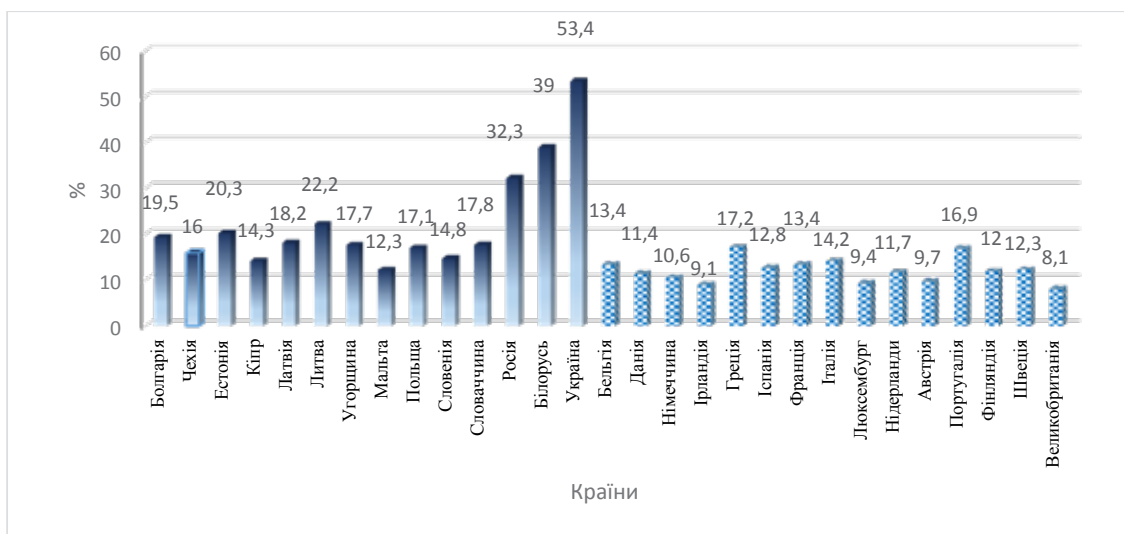

Рис. 1. Питова вага витраток на харчування у сукупних споживчих витатках домогосподарств в окремих країнах Центрально-Східної та Західної Європи у 2016 році, %

Джерело: сформовано на основі [5]

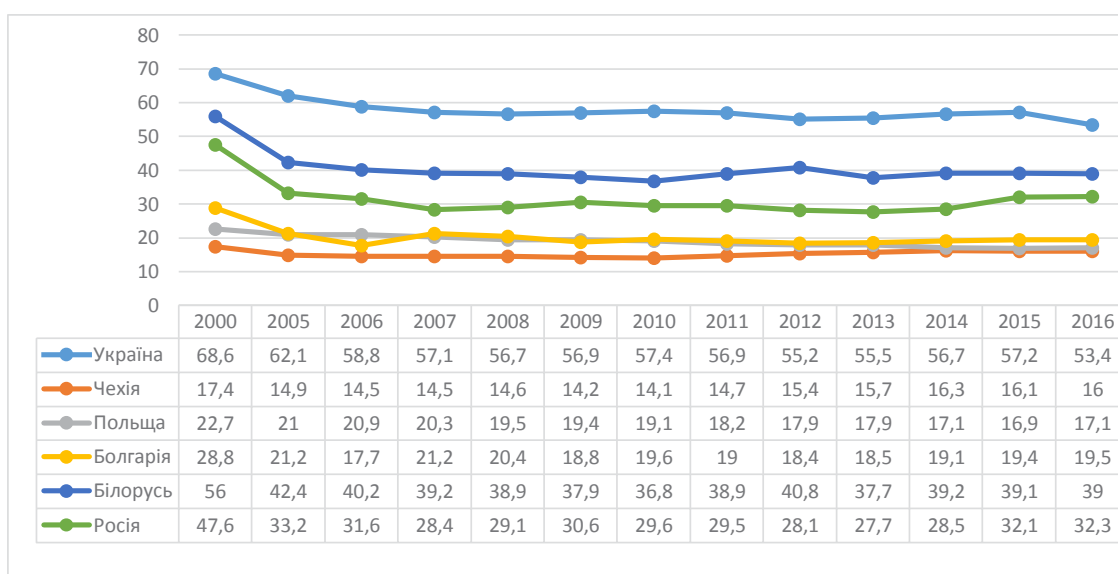

Рис. 2. Динаміки зміни частки витраток на продукти харчування у загальних споживчих витатках домогосподарств окремих країн ЦСЄ, %

Джерело: сформовано на основі [5]

Чехії, Польщі, Болгарії, Росії, Білорусі та України, вказує на поступове скорочення такого роду видатків практично у всіх аналізованих країнах. Натомість, незважаючи на поступове скорочення видатків на продукти харчування, саме вітчизняні домогосподарства витрачають на харчування найбільше серед порівнюваних країн. Дещо меншими на харчування є видатки домогосподарств у Білорусі та Росії. Найнижчими та водночас досить стабільними є видатки домогосподарств на харчування в Чехії (рис. 2).

Видатки на харчування домогосподарств країн Центрально-Східної Європи є значно вищими, ніж у решти аналізованих європейських країн, незважаючи на значно нижчі доходи. Більш детальний аналіз доходів та видатків на харчування домогосподарств країн Центрально-Східної Європи вказує на те, що саме для вітчизняних домогосподарств характерна найбільша диспропорція між доходами та видатками на харчування, що дещо менше притаманна для домогосподарств Білорусі, Росії, Болгарії, Латвії та Литви. Серед аналізованих країн Цен-

трально-Східної Європи найбільш оптимальне співвідношення характерне для Кіпру, Чехії, Словенії (рисунком 3).

Серед західноєвропейських країн взаємозв'язок між рівнем доходів домогосподарств та часткою видатків на харчування є найкращим у Люксембурзі, Німеччині та Австрії.

Загалом відповідно до здійснених розрахунків спостерігається тісний обернений кореляційний зв'язок ($R = -0,9$) між рівнем доходів домогосподарств та часткою їхніх видатків на харчування. Тобто чим заможнішими є домогосподарства, тим менше у структурі їхніх видатків становлять видатки на харчування [5].

Крім суттєвих відмінностей у рівні споживчих видатків на харчування в країнах Центрально-Східної Європи та західних європейських країн, є також досить помітна відмінність щодо інших груп споживчих видатків (рис. 4).

Аналізуючи видатки домогосподарств на культуру та відпочинок в країнах Центрально-Східної Європи, слід зазначити, що найнижчими вони є в Україні, а найвищими – в Словаччині та Мальті (рис. 5).

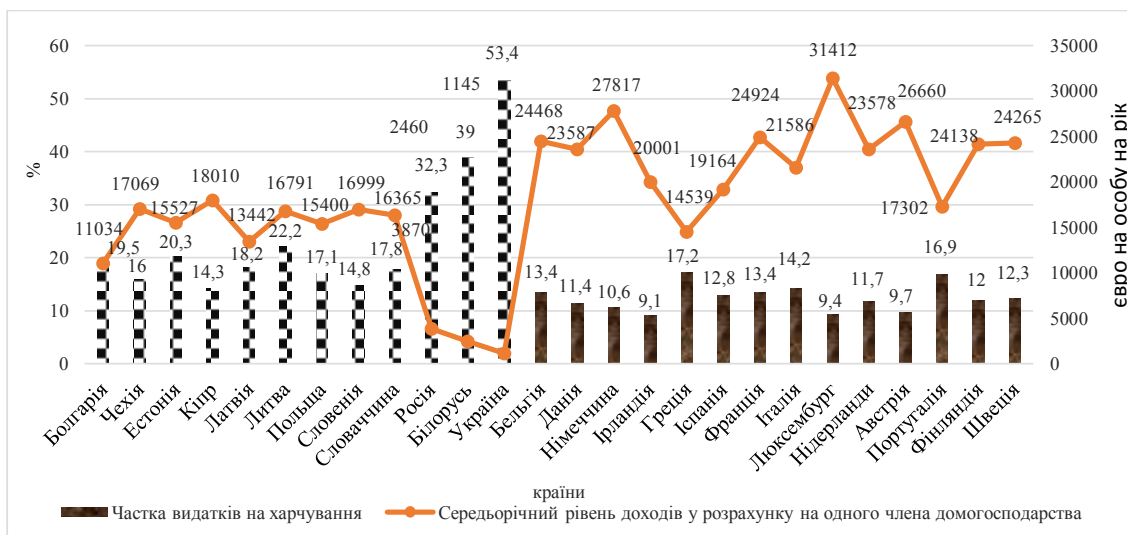

Рис. 3. Взаємозв'язок між рівнем доходів домогосподарств та часткою видатків на харчування окремих країн Центрально-Східної та Західної Європи у 2016 році

Джерело: сформовано на основі [5]

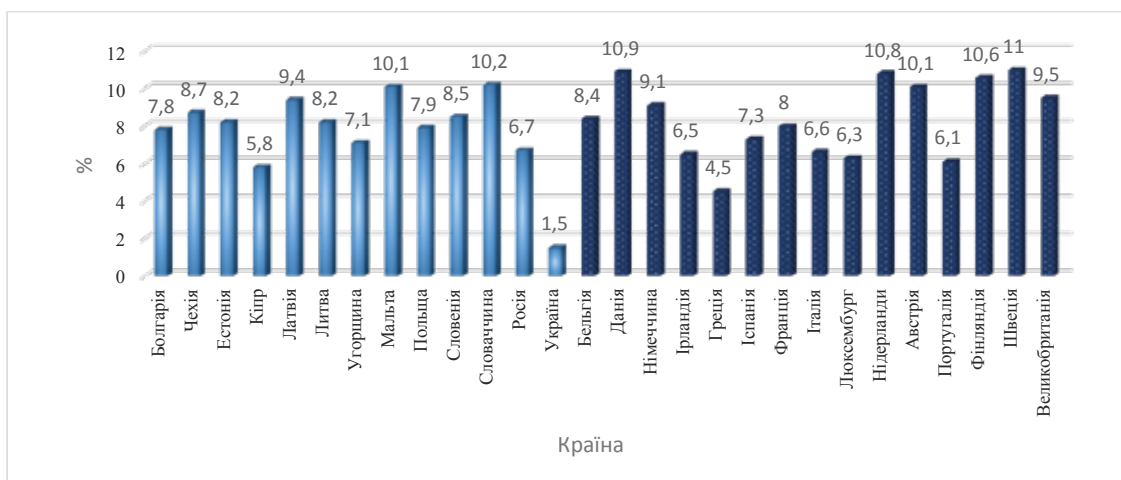

Рис. 4. Питова вага видатків на відпочинок і культуру у сукупних споживчих видатках в окремих країнах Центрально-Східної та Західної Європи у 2016 році, %

Джерело: сформовано на основі [5]

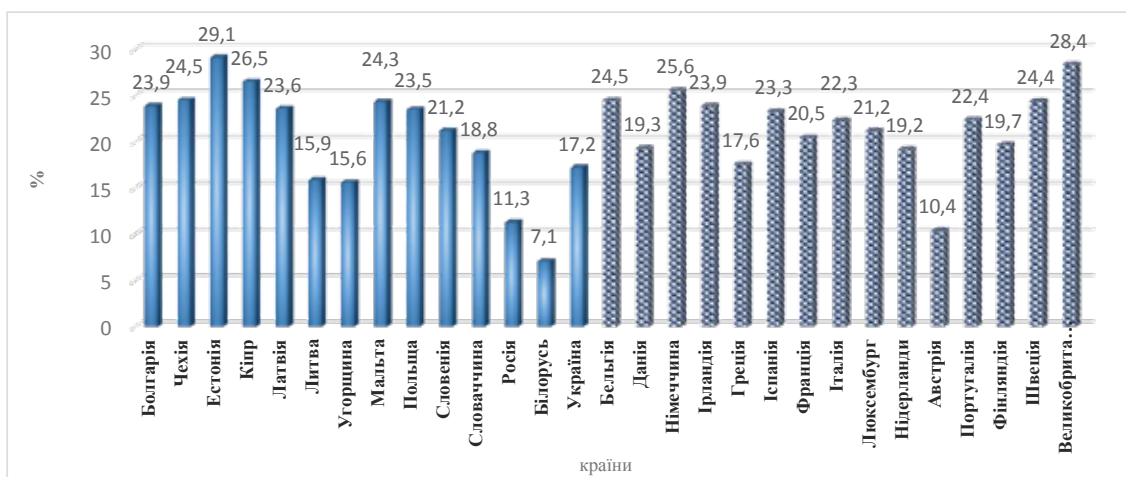

Рис. 5. Питома вага витратів на житло, воду, газ, електроенергію та паливо у сукупних споживчих витатках в окремих країнах Центрально-Східної та Західної Європи у 2016 році, %

Джерело: сформовано на основі [5].

Серед західноєвропейських країн найменшими є витатки на культуру та відпочинок домогосподарств у Греції, а найвищими – у Швеції, Данії та Нідерландах (відповідно 11,0%, 10,9% та 10,8%).

Висновки. Аналіз структури споживання країн ЦСЄ та інших європейських країн вказує на те, що саме для

домогосподарств країн ЦСЄ характерні високі витатки на продукти харчування за дещо нижчого рівня доходів. Частка витратів домогосподарств на харчування в країнах Центрально-Східної Європи є досить великою. Домогосподарства таких країн в середньому на харчування витрачають близько 20% усіх споживчих витатків.

Список використаних джерел:

1. Городняк І.В. Методологічні засади аналізу соціально-економічної сутності домогосподарств. *Економіка та суспільство*. 2016. № 6. С. 3-7. URL: <http://economyandsociety.in.ua> (дата звернення: 18.02.2019).
2. Шаманська О.С. Споживча поведінка домогосподарств: основні чинники та мотиви. URL: http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Economics. (дата звернення: 15.12.2018).
3. Магдич А.С. Спільні риси й національні особливості економіки країн Центральної та Східної Європи. *Економіка розвитку*. 2013. № 2 (66). С. 1–6.
4. Мислюк Ю.В. Модель інтеграції країн Центрально-Східної Європи до Європейського союзу. *Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. 2012. Випуск 9. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe. (дата звернення: 12.10.2018).
5. Як виглядає структура споживчих витрат у домогосподарствах України та окремих країн світу. *Економічний дискусійний клуб*. URL: <http://edclub.com.ua/analityka/yak-vyglydaye-struktura-spozhyvchyh-vytrat-u-domogospodarstvakh-ukrayiny-ta-okremykh-krayin>. (дата звернення: 17.10.2018).
6. Household consumption by purpose. *Eurostat Statistics Explained*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Household_consumption_by_purpose. (дата звернення: 19.10.2018).

ПОТРЕБЛЕНИЕ ДОМОХОЗЯЙСТВ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Аннотация. В статье обозначено потребление домохозяйств как важный показатель развития экономики страны. Определена сущность и особенности домохозяйств, а также структура доходов и расходов домохозяйств. Очерчены страны, принадлежащие к региону Центральной и Восточной Европы. Проанализирована структура потребительских расходов домохозяйств стран Центрально-Восточной Европы и других стран Европы. Определен удельный вес расходов на питание в совокупных потребительских расходах домохозяйств в отдельных странах Центрально-Восточной и Западной Европы. Осуществлен анализ динамики изменения доли расходов на продукты питания в общих потребительских расходах домохозяйств отдельных стран ЦВЕ. Определена взаимосвязь между уровнем доходов домохозяйств и долей расходов на питание отдельных странах Центрально-Восточной и Западной Европы.

Ключевые слова: потребление, домохозяйство, доходы, расходы, потребительские расходы, совокупные потребительские расходы.

CONSUMPTION OF HOUSEHOLDS IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Summary. The article indicates household consumption as an important indicator of the development of a country's economy. The essence and features of households, the structure of household income and expenditure are determined. Countries that belong to the region of Central and Eastern Europe are identified. Household consumption is an important indicator of the well-being of the population, that fully reflects the main trends in the market transformation of the domestic economy. The purpose of this paper is to analyze household consumption in CEE countries. The systematic approach is used in this paper to study the consumption of households in Central and Eastern Europe.. The dynamics of expenditures on food products of households of countries of Central and Eastern Europe for the period of 2000-2016 years are analyzed. The analysis of 2016 statistical data on the structure of consumer expenditures of households in the countries of Central and Eastern Europe is shown in this paper. In this paper, the features of household consumption in Central and Eastern Europe are analyzed. The structure of consumer spending of households in Central and Eastern Europe and other European countries is analyzed. The specific weight of food expenditures in total consumer expenditures of households in selected countries of Central-Eastern and Western Europe has been determined. While analyzing the structure of consumer spending in households in Europe, it should be noted that the EU-28 average share of food expenditures over the past two decades is in the range of 12.0-12.5% of the level of total consumption expenditures. The analysis of the dynamics of changes in the share of expenditures on food in the total consumer spending of households in individual CEE countries was carried out. The relationship between household incomes and the share of food expenditures in selected countries of Central and Eastern Europe has been determined. Comparative analysis of consumer expenditures of households in the countries of Central and Eastern Europe was carried out. The features of household consumption of Ukraine in comparison with other countries of Europe are outlined.

Key words: consumption, household, revenues, expenditures, consumer expenditures, aggregate consumer expenditures.